

Solitair of solidair?

Nederland is een meritocratie, zo klinkt het; een maatschappij waarin mensen hun sociale status bereiken dankzij hun eigen inzet en verdiensten. En wie zijn/haar kansen niet pakt, wie de boot mist en 'lager op de sociale ladder' eindigt, heeft dit vooral aan zichzelf te wijten, zo is de impliciete boodschap. Dit meritocratisch model heeft grote gevolgen voor het zelfbeeld van mensen en voor de sociale samenhang tussen en binnen groepen. We zien inmiddels een stroom aan boeken, artikelen, columns en televisieprogramma's over het steeds scherper worden van de kloof tussen (kans)rijk en (kans)arm, tussen maatschappelijke winnaars en verliezers, tussen insiders en outsiders.

Verus, Sardes en Nivoz pakken de handschoen op

Verus, Sardes en Nivoz delen hun zorg over deze ontwikkeling en willen een tegenbeweging in gang zetten. Daarom organiseren we een ontmoeting met de titel Solitair of Solidair, op maandagmorgen 22 november in de bibliotheek van Rotterdam. Samen met (ervarings-)deskundigen en met vertegenwoordigers van verschillende maatschappelijke organisaties, waaronder het onderwijs en de arbeidsmarkt, brengen we initiatieven in beeld en buigen we ons over vragen die actueel en van belang zijn:

Hoe kan ieder mens tot zijn/haar recht komen binnen onderwijs en werk?

Wat delen wij? Hoe zorgen we voor elkaars waardigheid?

Hoe nemen we de vragen, de zorgen en de wijsheid van iederéén serieus?

Vereniging voor katholiek
en christelijk onderwijs

Interviews

In aanloop naar deze bijeenkomst lichten de drie organisaties toe waarom zij zich druk maken over dit thema.

13 oktober 2021

Luc Stevens, emeritus hoogleraar orthopedagogiek, (mede-)oprichter en de eerste directeur van **Nivoz**, bijt de spits af.

EEN MERITOCRATISCH LAND: 'HET ONDERWIJSSYSTEEM WAT ER NU IS, BEVORDERT DE PROBLEMEN DIE SPELEN'

"Meritocratie is een vreselijk groot onderwerp. Het gaat over onze samenleving en de context van de wereld waarin we leven. Er is een tweedeling in de samenleving ontstaan tussen insiders en outsiders. De insiders bepalen voor de outsiders hoe het onderwijs eruitziet, wat daar gegeven wordt en hoe het aangeboden wordt", vertelt Stevens.

Het draait in het huidige onderwijs en de samenleving veel om zichtbare verdiensten en resultaten. Denk aan de schoolresultaten in het onderwijs en in het werkende leven om salaris en aanzien. "Dat betekent dat je steeds meer op meten en weten gaat zitten. Vroeger kon je nog iets geloven en op iets vertrouwen, nu móet je het weten. Een schoolethos van wederkerigheid en lotsverbondenheid is weg", vertelt hij. Daarmee bedoelt hij dat de zin voor de leraar en leerling om naar school te komen, zoek is. Want, zo benadrukt hij, als we uitsluitend in meetbare resultaten denken, verdwijnt de moed en het plezier in school en werk. "Dan wordt het productie. In de praktijk zien we dat leraren en leerlingen dit compenseren door een prettige sfeer te behouden. En wat we zeker niet mogen vergeten: leraren zijn hun leerlingen ook zeer toegewijd. Maar het systeem wordt als drukkend ervaren, het mist een spirituele dimensie, de vraag naar de Zin van het geheel."

DE ONVOLDENDE

Stevens benoemt de normatieve vergelijking of de selectie in scholen als het kernprobleem: "Op het moment dat een kind de basisschool binnenkomt, wordt het vergeleken met een ander. Maar een kind komt niet naar school om met anderen vergeleken te worden. Alle kinderen gaan naar school om zichzelf te zien vorderen. Je komt daar voor wat het leven biedt en daarvan wil je leren. Als je daarin al vroeg wordt ontmoedigd, doordat wordt vastgesteld dat je een ander kind niet kunt bijhouden, kan dat heel schadelijk zijn voor het basisvertrouwen wat je als mens in jezelf moet hebben", vindt hij.

Volgens hem relativeren cito, de inspectie en wetenschappelijke toetsinstituten dit thema onder het mom van 'zekerheid' en het willen toetsen van onderwijskwaliteit. Maar normatieve vergelijking blijft altijd een groot probleem. "Het onderwijssysteem staat bij wijze van spreken op de onvoldoende. Als je het continue vergelijken weghaalt, dan kom je weer toe aan je eigenlijke werk: het leerproces. Oftewel de juiste conditie creëren voor een leerling zodat hij of zij zich met eigen mogelijkheden kan ontwikkelen. Door de normatieve vergelijking ontstaan er ook allemaal subsystemen als speciaal onderwijs en huiswerkbegeleiding om het effect, de uitval, van die vergelijking op te vangen. Maar de vraag naar het huidige systeem in relatie tot wat onderwijs behoort te zijn, wordt ontweken", betreurt Stevens. "En die sfeer van vergelijken houdt niet op, ook niet in het arbeidsleven van mensen."

FINS ONDERWIJSSYSTEEM

Zo haalt Stevens het Finse onderwijssysteem aan, waarin het principe van billijkheid (equity) als uitgangspunt is genomen. Kortom: het bieden van een onderwijsomgeving die in overeenstemming is met de actuele mogelijkheden van een kind, zowel cognitief als emotioneel. "Door het weghalen van die permanente selectie in het basisonderwijs, kan er een ononderbroken ontwikkeling van het kind ontstaan. In Finland worden de kinderen pas op hun 16e getoetst of ze de meer praktische of theoretische kant opgaan", legt hij uit.

In Nederland wordt hier soortgelijk over gesproken naar aanleiding van het advies Later selecteren, beter differentiëren van de Onderwijsraad. Een driejarige brugklas is daarbij een van de genoemde adviezen. Stevens is daar positief over gestemd. "Een van mijn kleinkinderen zit in een driejarige brugklas en dat doet hem heel goed. Het systeem wat er nu is, bevordert de problemen die er spelen."

AMBITIEUS

Want leraren, leerlingen, studenten en hun ouders zijn tot heel veel in staat. Het vertrouwen in hen moet worden gesterkt. "Kinderen zijn heel ambitieus, zij redden zichzelf wel mits ze de juiste steun krijgen. We moeten daar met zijn allen wat meer op vertrouwen", vindt Stevens. Hij haalt aan dat jonge ouders ook onzeker worden gemaakt door onze samenleving, maar dat er juist geen enkele reden is om al vroeg te veronderstellen dat een kind het niet gaat redden. "En als wel blijkt dat een kind niet zo goed mee komt, is er ook geen nood aan de man. Kinderen willen zo normaal mogelijk zijn en gewaardeerd worden. De samenleving heeft geen behoefte aan selectie, maar wel aan burgers die zich samen inzetten voor het common good. Ieder vanuit eigen talenten en kwaliteiten die geen rangorde kennen."

Stevens hoopt dat het huidige systeem geen diepe crisis nodig heeft om te kunnen veranderen. "Er zijn gelukkig hele mooie voorbeelden in het onderwijs en op de arbeidsmarkt die een andere richting inslaan. Verus, Sardes en Nivoz willen dat graag in beeld brengen en met gelijkgestemden nadenken over wat er nog meer nodig en mogelijk is. Hierin delen onze organisaties een 'common ground'; kinderen een open perspectief bieden waar ze recht op hebben in het licht van een menswaardig bestaan."

3 november 2021

Heleen Versteegen, pedagoog en directeur van **Sardes**, is aan het woord in dit tweede interview van deze reeks.

"DAT CONCURRERENDE DENKEN WAARBIJ IEDEREEN OP HET HOOGSTE NIVEAU MOET UITSTROMEN, IS ABSOLUUT GEEN REALISTISCHE KIJK OP DE WERELD"

Sardes zet zich al dertig jaar in voor gelijke kansen van kinderen op het gebied van onderwijs. "Wat we vanaf het begin hebben gedaan is de verbinding leggen met de praktijk. Dat moet je doen om verder te komen. Behalve verbinding tussen beleid, wetenschap en praktijk, heb je ook de kennis van ervaringsdeskundigen nodig. Het is heel logisch om de mensen die iets persoonlijk raakt om hun inbreng te vragen, maar we vergeten het vaak. Door bewust de verhalen van ervaringsdeskundigen te benutten als kennisbron, objectiveer je het onderwerp. Zeker bij thema's als meritocratie is die vierde toevoeging van de ervaringsdeskundige naast beleid, wetenschap en praktijk een vaak onbenutte schat."

HARD WERKEN

"We zijn nog zeker niet tevreden hoe het er in Nederland voorstaat met gelijke kansen. We geloven heel erg in onderwijs en weten uit onderzoeken dat dit ook de sleutel is tot voorspoed, geluk en zeggenschap over je leven. Daarnaast weten we óók dat opleiding heel bepalend is voor de status die je bereikt. Vanuit dat gegeven proberen we kinderen die vanuit een omgeving komen waarin onderwijs niet zo vanzelfsprekend is, te helpen om het beste uit dat kind te halen. Zodat uiteindelijk elk kind een aandeel kan krijgen in dat levensgeluk, die goede gezondheid en het kunnen doen wat hij/zij belangrijk vindt. En op die manier bij te kunnen dragen aan de maatschappij."

Maar ondertussen staat dit wel op gespannen voet met het meritocratisch gedachtegoed. "Zo kun je het wel over gelijke kansen hebben, maar dat kun je alleen bewerkstelligen door een ongelijke behandeling", zegt Versteegen. Zij stipt aan dat sommige kinderen niet al die schoolse vaardigheden meekrijgen en ziet graag dat juist op die doelgroep een rijk aanbod wordt ingezet.

WAARDERING

Wat Versteegen ook heel erg merkt, is hoe een bepaalde vorm van waardering is ingebakken in ons onderwijssysteem. "Wat ik heel lastig vind, is dat we veel zaken blijven afmeten aan cognitieve prestaties. Veel interventies die we uitvoeren, moeten zich uitbetalen in beter taal- of rekenniveau, terwijl waardering zich ook in heel andere vaardigheden uitsprekt. Denk aan met de handen werken. Denken over levensgeluk en levenskwaliteit raakt naar de achtergrond als je het blijft hebben over een hoog opleidingsniveau. Dat idee van een hoog opleidingsniveau als hoogste goed, zit diep bij veel mensen."

Versteegen vindt het bitter dat sommige vaardigheden 'belangrijker' worden geacht dan anderen. "Het heeft ook te maken met meetbaarheid. De citoscores zijn helpend in het uitdrukken van cijfers. Maar er zit ook een beperking aan. Je hebt ook kinderen die sociaal en empathisch heel vaardig zijn. Persoonlijk vind ik dat super belangrijk, maar dit is lastig te toetsen of om te zetten in een cijfer. Het feit dat je na kunt denken over wat jouw gedrag voor een ander betekent: wat voor waarde wordt daar nu aan gehecht? Daar moet meer waardering in het onderwijs voor komen."

MEETBAAR MAKEN

Want: een kind kan onmogelijk overal de beste in zijn. "Dat concurrerende denken waarbij iedereen op het hoogste niveau moet uitstromen, is absoluut geen realistische kijk op de wereld. De basis zou moeten zijn dat je aansluit bij wat iemand kan en daarin het beste probeert naar boven te halen." Versteegen haalt aan dat ze ziet dat kinderen vaak meer kunnen dan wordt gedacht en dat dit een belangrijke gedachtegang is. Maar, weet

zij, als je veel werkt binnen een bepaalde doelgroep, dan wordt dat ook jouw norm. "Je verwachting stem je af op de doelgroep waarmee je werkt. Het is daarom goed om altijd met een open vizier naar kinderen te kijken, niet op voorhand te denken dat iets te moeilijk is en op zoek gaan naar onverwachte talenten van kinderen." Ondersteunend daarbij is de theorie over Funds of knowledge, waarbij de leerkracht op zoek gaat naar verborgen (kennis)bronnen van leerlingen.

Het idee van maakbaarheid zit volgens Versteegen ook in de weg bij ouders. Als voorbeeld waarin dit doorklinkt, noemt zij hoe ouders nu voor hun kind staan. "Ik heb het meegemaakt op de lagere school van mijn kinderen. Er was een loting- en matchingsysteem voor de middelbare. Hierbij moest je een lijst maken met 12 middelbare scholen, waarbij werd getracht zoveel mogelijk kinderen op hun hoogste keuze te krijgen. Iedereen was als de dood dat hun kind niet op de eerste keuze kwam. In plaats van enkel naar jezelf te kijken, kun je ook kijken naar een groter geluk voor zoveel mogelijk kinderen."

EERLIJKE VERDELING

Daarom hoopt Versteegen dat er een systeem komt waar wel wordt gedacht aan eerlijke verdeling van doorstroom. "Het systeem moet niet afhankelijk zijn van het opleidingsniveau van je ouders. Veel hoogopgeleide ouders hebben een hoger IQ. Kinderen kunnen dit erven en leren mogelijk makkelijker, waardoor het gat nog groter wordt met anderen. Je hebt het hier niet over verdiensten, maar iets wat je al van jezelf meebrengt. Sommige groepen zijn daarin gewoon heel erg bevoorrecht", vindt ze.

En dat zie je ook terug in het onderwijs. Op veel scholen waar achterstanden zijn, is het lastig om voldoende leerkrachten te krijgen. Terwijl op scholen, waar deze problematiek niet aanwezig is, een stevig en stabiel team van leerkrachten lesgeeft. Daarnaast noemt Versteegen dat het uitmaakt of je in de stad of daarbuiten opgroeit "In de stad heb je zo'n rijk aanbod, diversiteit en mogelijkheid om veel verschillende ervaringen op te doen. We moeten werken aan meer solidariteit tussen bevoorrechte en minder bevoorrechte mensen. Want dit onderscheid heeft ontzettend veel gevolgen voor levens van kinderen. Daarom is de vraag die we continu moeten blijven stellen: moet je ook niet vanuit een bevoorrechte positie iets doen voor the greater good?"

10 november 2021

Berend Kamphuis, voorzitter College van Bestuur bij **Verus**, sluit deze reeks af.

"MET DE SCHOOL ALS BOUWPLAATS IS IEDER KIND OP HETZELFDE MOMENT DE LEERLING, MAAR OOK ARCHITECT EN BOUWER VAN ONZE SAMENLEVING: JE KUNT HIER NIEMAND BIJ MISSEN"

Het gevoel van gelijkwaardigheid en waardering van ieders talent, komt bij Kamphuis uit een heel persoonlijke hoek. "Mijn vader was decaan op een kleine, christelijke mavo in Emmen. Hij werkte daar met een team van vijftien man en 350 leerlingen. Ik herinner me dat hij een jongen onder zijn hoede had, een zoon van een kleine middenstander, die niet zo goed meekwam op school. Ik weet nog goed dat mijn vader zich enorm inzette voor die jongen, omdat de jongen het niet goed deed op school en ook niet goed lag in de klas. Hij heeft een poging gedaan om die jongen op zijn plek te krijgen, tegen alle regels in die tegenwoordig gelden. En dat is uiteindelijk gelukt, niet alleen door mijn vader maar wel met hulp van", vertelt hij.

Deze ervaringen droegen ook bij aan de sfeer waarin Kamphuis is opgegroeid. Zijn ouders hadden een gezin met vijf kinderen. Ieder met verschillende talenten en begaafdheden. "Juist daarom was het bij ons thuis zo helder dat er geen enkel verschil in waardigheid tussen wie dan ook zit. Of je nu op het gymnasium of de mavo zit. Mijn moeder heeft haar lagere school door haar chronisch zieke moeder niet eens af kunnen maken en heeft zich als autodidact een weg gebaan in het leven. Dat heeft mij heel erg gevormd. Ik kreeg het besef mee dat bepaalde dingen belangrijker zijn dan een diploma of intelligentie."

ELKE LEERLING HEeft INBRENG

De belangrijkste reden waarom Kamphuis zich namens Verus inzet om meritocratie tegen te gaan, is de metafoor die Erik Borgman gebruikt: de school als bouwplaats. "Als je de school ziet als bouwplaats, dan is iedere leerling op hetzelfde moment de leerling, maar ook de architect en de bouwer van onze samenleving. Daarmee zeg je dat de samenleving ook nooit af is, en met een samenleving in opbouw heeft iedere leerling iets in te brengen. Daar kun je geen enkel persoon bij missen. Dat is een fundamentele kanttekening bij het meritocratisch ideaal. En als de school als bouwplaats wordt beschouwd, kan er ook geen verschil zijn tussen insiders en outsiders. Dit omdat ieders inbreng, ieders talent als het ware noodzakelijk is in de zoektocht naar een menselijke samenleving." Een andere manier om gelijke kansen te bevorderen, zou de driejarige brugklas die de Onderwijsraad aanbeveelt, zijn. Maar Kamphuis heeft daar ook een kritische noot bij. "In het meritocratisch bestel waarin we leven, bestaat ook het risico dat dit verkeerd uitpakt. Dat de rat race op deze manier juist wordt versterkt, omdat je het toetsen en selecteren over drie jaar uitsmeert", zegt hij.

VOOROORDELEN

Ook noemt hij de vooroordelen en stereotypen in het onderwijs als iets dat een rol speelt bij gelijke kansen. "Deze kwestie speelt een grotere rol dan ik lang heb gedacht. Het probleem ligt dieper en persoonlijker, en veel mensen in het onderwijs zijn zich vaak niet bewust van de rol die stereotypen en vooroordelen spelen", vertelt Kamphuis. Hij benadrukt dat ook in het kleinste didactische proces moet worden gekeken wat daar gebeurt. "Er worden daar ook beslissingen genomen en dingen gezegd die invloed hebben op de loopbaan van leerlingen, waardoor kinderen bevestigd worden in het gevoel dat ze niet meetellen."

Hij noemt het voorbeeld van taalachterstanden. "Mijn vrouw werkt in het HBO (lerarenopleiding) en had laatst een cursus en daarin werd gesproken over het feit dat leerlingen uit Noord-Afrikaanse landen een taalachterstand hebben. Als je het hebt over Nederlands, dan is dat zo ja. Maar als je kijkt naar de talen die ze wél spreken, bijvoorbeeld Arabisch of Marokkaans, dan hebben ze juist een rijke taalkennis. Die culturele kant slaat ook neer in vooroordelen en stereotypen waardoor anders naar leerlingen wordt gekeken." Het onderzoek van de Vlaming

Agirdag over de rol van vooroordelen met betrekking tot kleur is zeer relevant. Kamphuis ziet hierbij dan ook een rol voor lerarenopleidingen om hiermee aan de slag te gaan. "Kennis en bewustheid van dit soort zaken is heel belangrijk en biedt nog een ander handelingsperspectief dan grote structurele ingrepen in het onderwijs."

RESCATEGORIE

Ook benadrukt hij dat het onderwijs niet de enige of exclusieve sleutel is om de problemen die de meritocratie met zich meebrengt, op te lossen. "De afgelopen dertig jaar is het beleid geweest om te investeren in de sociale top en kansrijke regio's in ons land. Het idee was: als het met mensen aan de goede kant van de streep goed gaat, druppelt dat door naar de onderste lagen. Maar nu merk je dat dat helemaal niet zo is. Mensen voelen dat ze niet echt meetellen en ervaren dat ze tot een restcategorie behoren. Ze worden niet gewaardeerd om wie ze zijn en wat zij inbrengen."

"Onderwijs kan de plek zijn waar het besef van menselijke waardigheid benoemd, gecultiveerd en geoefend wordt. Structuuringrepen alleen helpen niet. Je wilt dat mensen gewaardeerd worden om wie ze zijn, om hun vaardigheden en talenten, en de bijdrage die ze zo kunnen leveren aan het common good. Dat groepen zich niet gewaardeerd voelen, komt niet alleen door inkomensongelijkheid. Het komt ook door hoe we als samenleving waardering ongelijk verdelen en bepaalde groepen laten voelen dat ze niet echt meetellen. Dat probleem is niet allereerst een onderwijsprobleem, maar een samenlevingsprobleem. Het onderwijs kan daar een rol in vervullen, maar zeker niet in haar eentje."

Maar hoe kan die volstrekte gelijkwaardigheid tussen mensen herontdekt worden? "Denk bijvoorbeeld aan religieuze tradities waarin dat besef levend gehouden wordt, maar denk ook aan maatschappelijke idealen en opgaven waarvoor we staan, waarvoor iedereen in de benen moet komen en waar iedereen een bijdrage aan kan leveren. Als je het bijvoorbeeld hebt over duurzaamheid: dat is een ideaal en een opgave waaraan iedereen op een gelijkwaardige manier kan bijdragen."

Bijeenkomsten 2022

In 2022 willen we enkele vervolgbijeenkomsten organiseren. Heb je daar belangstelling voor, wil je op een andere manier meedenken, of wil je een waardevol initiatief rond dit thema delen en zo anderen inspireren? Dan komen we heel graag met je in contact!

Bel of mail naar: Monica Neomagus (mneomagus@verus.nl | 06 51 84 32 48) of Robbert Jan de Vries (rjdevries@verus.nl | 06 23 79 90 27).